

КУЛЬТУРА

150-річний ювілей. Володимир Гнатюк (1871–1926) видав 20 томів українського фольклору та етнографічних матеріалів

18 липня 2021, 14:00

[Олександр Гаврош](#)

(Рубрика «Точка зору»)

Коли Володимир Гнатюк повернеться на Закарпаття?

Україна доволі гучно відзначила 150-річчя Лесі Українки та Василя Стефаника. Але якось в тіні залишився ювілей ще одного їхнього однолітка, який за вкладом в українську культуру цілком сягає масштабу згаданих постатей. Йдеться про Володимира Гнатюка (1871–1926), якому в травні виповнилося 150 років з дня народження.

І найприкріше, що таку круглу дату ніяк не згадали на Закарпатті, в регіоні, для якого дослідник зробив чи не найбільше і через котрий, зрештою, і зліг передчасно в могилу.

Юний **Володимир Гнатюк** бачив себе мандрівником-місіонером у далеких країнах, через що навіть хотів вчитися на священника в Римі. Але доля повернула так, що свої мандрівні місії він присвятив малодослідженим частинам віддаленого українства. Вирішив розпочати їх із Закарпаття, а потім, поступово переміщуючись на Схід, зафіксувати фольклорну та етнографічну спадщину всіх українських земель. Але життя внесло свої корективи: Гнатюк сходив своїми ногами все Закарпаття, але надалі його не вистачило. Підірване у походах здоров'я, назавжди прикувало його до письмового столу. Тож наступні 20 років відомий вчений лише опрацьовував той матеріал, що назбирав, і давав раду фольклорним записам інших ентузіастів.

А починалося все доволі оптимістично. На заклик **Михайла Драгоманова** та **Івана Франка** здібний юнак уже після першого курсу Львівського університету вирушає в 1895 році у свою першу фольклорну експедицію в найменш описані українські терени, що входили тоді до Угорського королівства. Всього таких мандрівок на Закарпаття він здійснить шість.

Перед першою експедицією студент-фольклорист вирішив встановити контакти з місцевими культурними діячами. Був вражений, що у Львові ніхто не має зв'язків із Закарпаттям, хоча до 1867 року ситуація була інакша. (Згадаймо плідні зв'язки **Олександра Духновича** з галичанами). Тому Володимирові Гнатюку справді доводилося ставати «місіонером», який часто вирушає у невідому подорож на власний страх і ризик.

У шести експедиціях Гнатюк побував не тільки в усіх комітатах Північної Угорщини, де українці проживали компактно (сучасне Закарпаття і Пряшівщина), але й у колоніях, розкиданих по Південній (Бачка та Банат) і в Середній Угорщині, де українці жили окремими острівками. Ніхто із дослідників і через сто років не обійшов після Гнатюка ці терени своїми ногами.

“ Володимир Гнатюк є по суті першим фіксатором закарпатських діалектів, причому на всіх теренах їхнього поширення

Цінність фольклорних записів Володимира Гнатюка не тільки в тому, що він зафіксував казки, байки, пісні, загадки, прислів'я, легенди Закарпаття, але, як сам пише, «мав на меті і лінгвістику». «Знаючи, як наша філологія стоїть низько, хоч така багата у нас діалектологія, постановив я собі робити записи в різних сторонах нашої країни, можливо, найвірніші, оскільки мене вухо не зведе, щоби відтак лінгвісти могли ними користуватися». Таким чином Володимир Гнатюк є по суті першим фіксатором закарпатських діалектів, причому на всіх теренах їхнього поширення. «Я записав слово в слово з уст мужика», – твердить він, донісши до нас закарпатське народне мовлення з кінця XIX століття.

За час експедицій Володимирові Гнатюку вдалося встановити зв'язки з багатьма закарпатцями і по суті вибудувати новий культурний міст між Закарпаттям та Галичиною. Із видатним фольклористом листувалися такі відомі місцеві діячі, як **Гядор Стрипський, Євген Фенцик, Михайло Врабель, Юлій Ставровський, Федір Злоцький, Олександр Бонкало, Каміл-Юрій Жаткович**. Гнатюк пробудив до контактів і такі знакові постаті руснаків Воєводини, як **Гавриїл Костельник** та **Георгій Біндас**. Писали йому і студенти та селяни.

“ На жаль, титанічна робота Володимира Гнатюка зі збирання фольклорної спадщини Закарпаття наштовхнулася на опір угорської влади

Одне слово, він став справжнім двигуном національного пробудження. Зокрема, організовував безкоштовну передплату преси з Галичини та Буковини до Угорщини; агітував здібних юнаків та дівчат на навчання до Львова та Івано-Франківська (саме таким чином і поїхав Гавриїл Костельник на студії до Львівської семінарії), надсилав за власні кошти книжки і брошури.

На жаль, титанічна робота Володимира Гнатюка зі збирання фольклорної спадщини Закарпаття наштовхнулася на опір угорської влади, яка провадила політику мадяризації народів, що входили до Угорського королівства.

28 березня 1903 року священник і будитель зі Свалявщини **Калман-Юрій Жаткович** попереджає Володимира Гнатюка у листі: «Аби ви чимшвидше вибралися з Угорщини, а особливо не появлялися на Угорській Русі, якщо не хочете мати великі неприємності з угорською владою».

Самого Жатковича двічі було допитано старостою села Стройне і складено протоколи про його стосунки з Володимиром Гнатюком.

Більшої нісенітниці, що львівський фольклорист – «московський емісар» видумати було важко, тому Гнатюк, вочевидь, і знехтував попередженням свого закарпатського приятеля. Але, на жаль, той виявився правим.

“ Закарпатські експедиції принесли Володимирові Гнатюку не тільки визнання як першорядного фольклориста, але й великі страждання і передчасну смерть

У звіті про експедицію 1903 року, яку Гнатюк проводив вже за межами Угорської Русі, в угорських комітатах Чанад, Арод, Бігар, Сатмар, Саболч, Гайду, сказано, що дослідник «не тільки не знайшов ніде ніякої помочі – хоч би у вигляді відповідних інформацій від місцевої інтелігенції – але навпаки, зустрівся з недовір'ям, неприхильністю, а навіть переслідуванням офіційних кіл так, що раз навіть заарештовано його без ніякої підстави».

Однак молодий учений усе ж зібрав матеріал із тутешніх руських колоній, які «можуть скласти окремий том».

Окрім переслідування, на плечі Гнатюка звалилася важка хвороба. Під час подорожі у Банат він змок під рясним дощем, але ніде не міг знайти притулку, бо всі остерігалися чужинця. Гнатюк важко захворів. Він не відзначався міцним здоров'ям, жив у матеріальних нестатках, тому хвороба розвинулася в туберкульоз і вже не покидала видатного науковця до кінця його днів. Таким чином закарпатські експедиції принесли Володимирові Гнатюку не тільки визнання як першорядного фольклориста, але й великі страждання і передчасну смерть.

Про велич справжню і надуману

Помер Володимир Гнатюк 7 жовтня 1926 року – у 55-річному віці. На могилі фольклориста у Львові було покладено і вінок від Товариства «Просвіта» в Ужгороді, почесним членом якого його обрали ще в 1921 році.

Зроблене Володимиром Гнатюком вражає. Те, що він здійснив, під силу хіба що цілим інституціям. Вчений видав 20 томів українського фольклору та етнографічних матеріалів. Закарпатська тематика складає чи не третину всієї творчої спадщини вченого. Його шість томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» – довічний пам'ятник вченому. Відомий руснацький дослідник із Сербії **Мирон Жирош** про його праці відгукувався так: «Володимир Гнатюк – це наш Вук Караджич».

Натомість Закарпаття ніяк не пошанувало подвижника, який поклав своє здоров'я на відкриття цього «слов'янського заповідника». Тут не знайдете не те, що жодного пам'ятника чи меморіальної таблиці В. Гнатюку, але бодай його вулиці в Ужгороді чи Мукачеві. І через сто років тут не перевидані його численні праці про Закарпаття.

“ Доки комплекс меншовартості буде основним у закарпатській свідомості?

Зате нещодавно з великим розголосом в обласному центрі Закарпаття відкрили пам'ятний знак у вигляді міні-скульптурки «Дикий Захід Бафало Білл» на честь циркового шоу, що гастролювало у 1906 році в тодішньому крихітному містечку. Ця подія, виявляється, варта довічної пам'яті вдячних ужгородців.

Невже Володимир Гнатюк, який своєю рукою записав найдавніший пласт закарпатського фольклору, менше гідний пошанування, ніж американські ковбої, що, заробляючи гроші показовими трюками, випадково опинилися у цих краях і навряд чи запам'ятали навіть назву одного із сотень провінційних містечок, в якому вони гарцювали на гарячих кобилах?

Доки комплекс меншовартості буде основним у закарпатській свідомості? Поки дріб'язкове чуже витіснятиме найвартісніше своє?

Олександр Гаврош – письменник, журналіст

Думки, висловлені в рубриці «Точка зору», передають погляди самих авторів і не конче відображають позицію Радіо Свобода

ДИВІТЬСЯ ТАКОЖ:

100 років поколінню закарпатських москвофілів, які обрали українську мову